

O desenvolvemento turístico do Val Miñor

Jesús M. González Pérez

A concentración das actividades turísticas ten unha das súas manifestacións máis importantes en Galicia nos concellos que compoñen as Rías Baixas. Se ben o turismo de sol e praia é o que serve para identificar a maior parte dos desprazamentos recreativos do tempo vacacional neste territorio, nos últimos anos as tendencias están en plena transformación en Galicia, e a “búsqueda do repouso, da tranquilidade, o reencontro coa natureza, as conductas hixienistas e as culturais, son orientacións que de maneira crecente vai buscando o habitante da cidade” (Formigo e Santos; 1998). Deste modo, o predominio e a especialización nunha tipoloxía turística concreta para este espazo do suroeste de Galicia estase a combinar con outro tipo de oferta e actividades que axudan a enriquecer considerablemente o desenvolvemento dende un punto de vista turístico dun espazo, as Rías Baixas, asociado masivamente, aínda que noutra escala, ás tipoloxías propias do Mediterráneo español. Da mesma maneira, son unhas poucas vilas e municipios os que concentran a maior actividade turística deste territorio galego que, coa excepción de certo turismo urbano e cultural, convértese no máis visitado do país.

A pesar de que tradicionalmente se fala de Rías Altas e Rías Baixas sen precisar especificamente os seus límites, basearémonos na división máis extendida na que, seguindo a Pazo Labrador (Pazo; 1994), as Rías Baixas están compostas por aquelas situadas ó sur de Fisterra, é dicir as rías de Muros e Noia, Arousa, Pontevedra e Vigo. Un territorio composto por un total de 32 concellos que se estenden ó longo duns 1.602 qm² e que concentran a 757.533 habitantes no 1996, o que o converte, despois dos espazos tipicamente urbanos, no territorio máis densamente poboado do país (472,86 habs./qm²). Destes términos, nove pertencen á provincia de A Coruña e 23 á de Pontevedra. Así mesmo, tres destes concellos non teñen fronte costeiro (un deles Gondomar), aínda que a súa proximidade e influencia marítima obriga a que sexan incorporados neste territorio. A poboación dos términos das Rías Baixas supera en case 40.000 efectivos á total das provincias de Lugo e Ourense, o que manifesta o dinamismo dun territorio que é case 11 veces máis pequeno que estas provincias.

Aínda que o turismo non acadou en Galicia un desenvolvemento similar a outras comunidades autónomas españolas, a intensidade do fenómeno turístico en determinados enclaves, sobre todo do litoral das rías, permite un aproveitamento económico e produciu un cambio social susceptible dunha análise en profundidade, fundamentalmente polas similitudes que presenta con respecto ó sucedido décadas atrás nos principais focos turísticos do Mediterráneo. O litoral das Rías Baixas experimenta dende os anos 1970-1980, cun retraso duns vinte anos con respecto ó Mediterráneo español, unha pro-

funda transformación estrutural e fisionómica, o que supón a remodelación tanto das actividades como da caracterización social e demográfica preexistente. Os cambios son detectables na dinámica demográfica, en todo tipo de indicadores sociolaborais e económicos (sobre os espazos agrario e construído, sector servizos e ata nos orzamentos municipais) e, de maneira máis doadamente visible, nunhas profundas transformacións operadas sobre o espazo.

Neste contexto histórico e territorial situamos O Val Miñor. Unha comarca natural que contabiliza un total de 37.055 efectivos no 1998 e que se está a fraguar coma un dos espazos de máis intensa funcionalidade turística de Galicia, aínda que moi determinado polo dinamismo socioeconómico derivado da influencia de Vigo e da súa situación na aglomeración urbana desta cidade. Non obstante, este proceso de posibles efectos positivos está tamén a producir fortes transformacións sociais e territoriais escasamente planificadas e que, á vista de todos, está a pór en perigo o propio desenvolvemento integrado e unha calidade de vida que é o principal motivo que esgrimen os numerosos habitantes urbanos para instalar a súa residencia permanente nalgunha das súas parroquias. Neste artigo teremos ocasión de analizar a importancia do fenómeno turístico deste territorio no conxunto das Rías Baixas, o que facilitará posteriores estudos encamiñados a delimitar e diferenciar, por un lado, a presenza e o papel desta actividade no territorio e na socioeconomía e, por outro, as consecuencias de tódolos procesos derivados da periurbanización no desenvolvemento do Val Miñor.

Os indicadores que utilizamos para observar os principais centros e a diferente funcionalidade turística das Rías Baixas consisten basicamente na análise espacial de ratios sociolaborais, da oferta hoteleira e de estimación sobre o grao de ocupación das praias. A pesar de que o estudio conxunto de todos estes indicadores nos dan unha visión real sobre a intensidade da función turística de cada un destes concellos, é preciso ter en conta outros factores non directamente relacionados con esta actividade. Entre eles hai que destacar a situación de todo este territorio no principal eixo de desenvolvemento de Galicia, a diferente importancia do fenómeno urbano e o proceso de periurbanización que afecta a unha grande parte destes municipios, sobre todo os das rías de Vigo e Pontevedra.

As novas formas de urbanización como pulo ó desenvolvemento socioeconómico e ó dinamismo funcional do Val Miñor

Hoxe en día Galicia atópase inmersa nun claro proceso de urbanización. O 35,63% da súa poboación vive nas sete principais cidades, que suman case un millón de habitantes. Galicia xa non pode ser definida coma un país eminentemente rural, e unha proba indiscutible do crecemento experimentado polo mundo urbano galego ven dada polo feito de que na actualidade é posible distinguir tres tipos de espazos urbanos: as sete cidades principais, os sectores periurbanos e as cabeceiras comarcais (Torres e Lois; 1995), polo cal aproximadamente o 60% dos galegos reside en núcleos e espazos urbanos. Non obstante, este proceso urbanizador é recente e debe ser enmarcado nun proceso xeral en todo o Estado Español, aínda con certas peculiaridades. Hai tan so unhas décadas a nosa Comunidade Autónoma asociábase á existencia de importantes densidades demográficas

nos espacios rurais, poboación ocupada fundamentalmente no sector primario e nunha intensa ocupación humana do espacio que traducía a existencia dunha sociedade eminentemente campesiña baseada no policultivo, o que xustificaba unha organización social do territorio nitidamente rural. Os concellos das sete principais cidades representaban soamente ó 21,7% da poboación galega no 1950. Pois ben, todas estas ideas lévanos a corroborar o que moitos autores defenden con insistencia: Galicia modificou a súa organización espacial a partir dos anos 60.

Por outro lado, o crecemento constante das cidades principais e os seus centros urbanos parece que cesou parcialmente no mundo desenvolvido en beneficio das súas periferias urbanas (Torres e Lois; 1995). O espacio periurbano é posiblemente o que mellor exemplifica este proceso urbanizador na nosa Comunidade. Pois ben, o término periurbano serve para definir un novo tipo de ocupación do espacio nas cercanías das cidades, próximas a estas e afectadas por procesos de urbanización. Constitúe un espacio intermedio moi edificado e habitado, participando de características tanto demográficas como económicas das urbes próximas: poboación nova (incluso máis que nas cidades, onde avanza o fenómeno do avellentamento), relativamente altas taxas de natalidade e baixas de mortalidade, predominio do terciario e secundario como sectores de ocupación económica, altas rentas per cápita, etc. No fondo, “o que se está constatando é a substitución da idea de cidade, como núcleo principal aillado, polas de “área metropolitana” ou “rexión urbana” que supoñen a consideración tanto da poboación central como de toda a orla periurbana intensamente conectada con ela por fluxos laborais cotidianos” (Lois; 1993). Neste contexto, os tres concellos do Val Miñor participan plenamente das características desta nova forma de urbanización, que é o que explica as transformacións no espacio e nas tipoloxías constructivas, a crise dunhas e o pulo doutras novas actividades económicas, o seu dinamismo poboacional dentro dun contexto, o galego, de crise demográfica xeralizada, a intensa e acelerada actividade constructiva, o elevado valor do solo, etc.

As novas actividades económicas predominantes provocan a transformación da paisaxe rural. Numerosas familias novas abandonan a cidade debido sobre todo á degradación das condicións de vida motivadas pola especulación no mercado do solo, e optan por instalarse nas aforas. Xunto a isto, os cambios de mentalidade da sociedade “máis ecolóxica” axudan a propiciar este crecemento demográfico e urbanístico tan importante, así como uns impostos municipais máis baixos, satisfacción de necesidades duns grupos sociais de altos recursos que desexan residir nunha vivenda independente con finca, etc. Polo tanto, esta paisaxe abandona o seu carácter agrario e convértese nunha sucesión de casas ou chalets (cada vez máis, adosados) de primeira ou segunda residencia, normalmente propiedade de persoas da cidade cercana e ben comunicada, ou ben en ocasións organízanse formando pobos satélites con edificación pechada de certa altura. Todo isto provoca que se creen misturas de áreas construídas, espacios agrarios, restos do antigo hábitat rural, algúns polígonos industriais e terreos ocupados polas vías de comunicación orientadas cara á cidade. Ás transformacións demográficas, urbanísticas e económicas que se producen no novo espacio afectado pola periurbanización, debemos engadir uns modos de comportamento cada vez máis urbanos.

Este novo “asentamento humano” ten a súa orixe nos EEUU e na Gran Bretaña a mediados do século XX. Dende os anos sesenta exténdese por toda a Europa Noroccidental e en Galicia temos constancia do mesmo dende finais da década de 1970. Seguindo a clasificación proposta para outros países europeos, e tal como os autores Lois González e De Torres Luna nos confirman, podemos diferenciar tres tipos de áreas periurbanas en Galicia. En primeiro lugar, as periferias das cidades, onde se distinguen diversas coroas segundo a intensidade da dinámica urbanizadora e onde o proceso de periurbanización acadou maior representatividade en Galicia. Algúns dos mellores exemplos están nos entornos de Vigo. O concello de Vigo posúe, xunto a un centro urbano consolidado, parroquias periféricas de carácter rururbano como Bembrive, Cabral ou Matamá, entre outras. Este municipio, ademais, presenta no seu entorno unha importante área periurbana fundamentalmente industrial (O Porriño, Mos e Redondela), así como sectores residenciais de certo status ó sur da cidade (Nigrán e Baiona sobre todo).

Nun segundo tipo de área periurbana están os sectores costeiros, beneficiados pola súa diversidade económica (explotación dos recursos mariños, industria conserveira, tráfico marítimo, agricultura comercial...), canalización de remesas procedentes da emigración e, dende hai uns anos, pola irrupción do fenómeno turístico. É o caso da práctica totalidade do litoral pontevedrés. Este periurbano turístico é o que máis claramente define e identifica o tipo de espacio predominante no Val Miñor. Por último, algúns autores consideran como área periurbana a todo aquel espacio onde a maioría da poboación activa traballa nun núcleo urbano próximo, polo que nesta tipoloxía se pode incluír unha gran parte de Galicia.

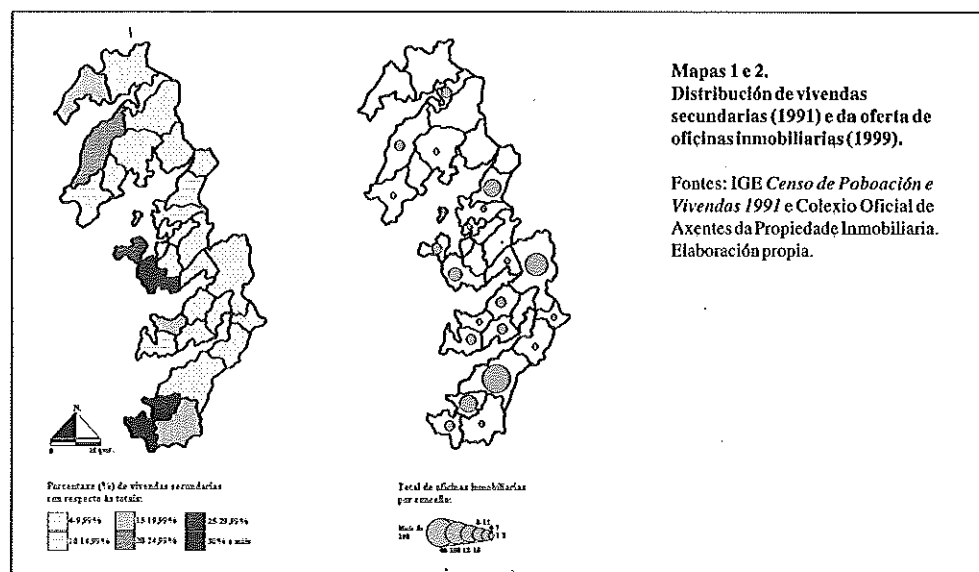
En definitiva, as transformacións sociais e territoriais causadas polo desenvolvemento turístico en Baiona, Gondomar e Nigrán débese de estudar en relación coas consecuencias derivadas do fenómeno da periurbanización neste espacio.

A distribución das infraestruturas turísticas

Este primeiro nivel de análise sobre a oferta de aloxamentos turísticos, tanto a través da distribución das vivendas secundarias como a través das diferentes modalidades de aloxamento tradicional (hotel, hostel, campismo...) e de turismo rural, constitúen un primeiro balance do estudio sobre os recursos turísticos cos que conta o litoral das Rías Baixas e que xustifican a súa potencialidade na actividade recreativa. Para isto presentamos dous mapas onde poder establecer diferencias entre un turismo itinerante (hoteis, campismo, balnearios, casas de turismo rural...) e un turismo residencial exemplificado a través das vivendas secundarias. Unhas residencias que poden posuír unha dobre funcionalidade, ben como vivendas de fin de semana e para a época estival para os seus propietarios ou ben utilizadas como casas de aluguer.

En canto ás residencias secundarias, no conxunto de Galicia representan tan só un 11,18% do total das familiares, mentres neste territorio atopamos as maiores concentracións do país. A importancia do Val Miñor tanto como espacio periurbano de Vigo como por ser un dos focos turísticos pioneiros da Galicia costeira permite que estas doadamente representen máis do 25% e ata do 30% das vivendas nestes tres concellos (Nigrán, Baiona e Gondomar). Pensemos que a modalidade de vivenda de aluguer é a oferta de aloxamento máis común nesta comarca. Séguenlle en importancia dous municipios que, aínda que se poden chegar a configurar en periurbanos da cidade de Pontevedra, deben o seu desenvolvemento e crecemento á súa función turística funda-

mental. Referímonos a Sanxenxo e O Grove, situados na mesma ría de Pontevedra. Así, estamos ante unha distribución de residencias secundarias que coincide plenamente cos núcleos turísticos tradicionais das Rías Baixas. Non obstante, durante os últimos anos estase a detectar un incremento importante da oferta no Morrazo e nalgúns dos términos do norte destas rías, xa na provincia de A Coruña, como son Porto do Son e Muros. Nestes, os desprazamentos turísticos durante o verán e fin de semana realizados por parte dos habitantes de Santiago de Compostela estanse a ver completados durante os últimos anos por turistas procedentes da Meseta, fundamentalmente de Madrid, que veñen na búsqueda duns destinos pouco saturados e alonxados dos focos máis tradicionais. A escasa experiencia na explotación turística en concellos como Muros, con tan so uns dez anos con presenza importante de turistas, exprésase a través dunha escasa oferta hoteleira que é suplantada por un bo número de vivendas de aluguer de tempada. Igualmente, a falta de profesionalización nesta materia explica que estas residencias non sexan habitualmente de nova planta, senón que esteamos ante unha adaptación de vivendas familiares ou antes abandonadas cara unha nova función para aloxamento turístico.

Paralelamente a este aumento das residencias secundarias en determinados enclaves da nosa costa, prodúcese unha proliferación de oficinas inmobiliarias que, fóra dos ámbitos urbanos con maior dinamismo constructivo (Vigo, Pontevedra ou Vilagarcía), establécense nos principais centros turísticos para xestionar o aluguer de vivendas durante o período estival. Isto explica as catorce oficinas contabilizadas en Nigrán ou as once en Sanxenxo. Aínda que, sobre todo para o primeiro caso, debemos engadir como causa o “boom” constructivo que nos últimos anos coñecen os tres concellos do Val Miñor, que demandan toda unha serie de servizos para a xestión das vendas. Unha actividade que está máis relacionada coa periurbanización, é dicir coa configuración destes municipios como espazo de desconxestión urbana de Vigo, que co propio desenvolvemento turístico.

Se ben a proliferación de inmobiliarias nas Rías Baixas podería contribuír a profesionalizar o mercado de aluguer, atopámonos aínda co dominio dunha economía sumerxida que estas oficinas escasamente axudan a regularizar, ben polo seu escaso interese, xa que coa regulación das casas de aluguer poderían tamén minguar os seus beneficios, ben pola ilegalidade de moitas delas que unicamente operan durante o verán e fóra do ámbito colexial.

Outra variable que é claro exponente da aparición e expansión do turismo de masas é o ano e número de construción de vivendas. Diferentes tipos de urbanizacións e bloques de apartamentos son símbolo dos primeiros focos turísticos destas rías, como sucede en Baiona, Nigrán e Sanxenxo, o que contribúe a transformar de maneira significativa a fisionomía deste privilexiado litoral. As licencias concedidas ó longo de 1996 tanto para a edificación de nova planta como para a rehabilitación ou demolición de edificios ascende ás 56 en Nigrán, 47 en Baiona, 30 en Sanxenxo e 24 no Grove. Concretamente, o concello de Nigrán é o sétimo término da provincia de Pontevedra cunha maior superficie a construír en edificios de nova planta no 1996, despois dos de Vigo, Pontevedra, Vilagarcía, Redondela, Cangas e Pontearreas. Mentres tanto, noutros núcleos do litoral das Rías Baixas como Muros, Noia, A Pobra do Caramiñal, Vilanova de Arousa ou Gondomar non se chegan a superar as 20 licencias. Na táboa seguinte observamos como Nigrán e Baiona dominan amplamente na concesión de licencias de construción comparativamente con outros concellos turísticos, non urbanos, das Rías Baixas. Unha vez máis, unha superioridade baseada non exclusivamente en función da actividade turística senón tamén no dinamismo constructivo propio dos espazos periurbanos.

Táboa 1. Comparativa en licencias concedidas, edificios a construír e vivendas, 1996.

	Licencias concedidas			Edificios a construír nova planta
	Edificación nova planta	Rehabilitación demolición	Total	
Muros	10	0	10	10
O Grove	15	9	24	15
Sanxenxo	26	4	30	26
<i>Nigrán</i>	<i>56</i>	<i>9</i>	<i>65</i>	<i>58</i>
<i>Baiona</i>	<i>39</i>	<i>16</i>	<i>55</i>	<i>47</i>

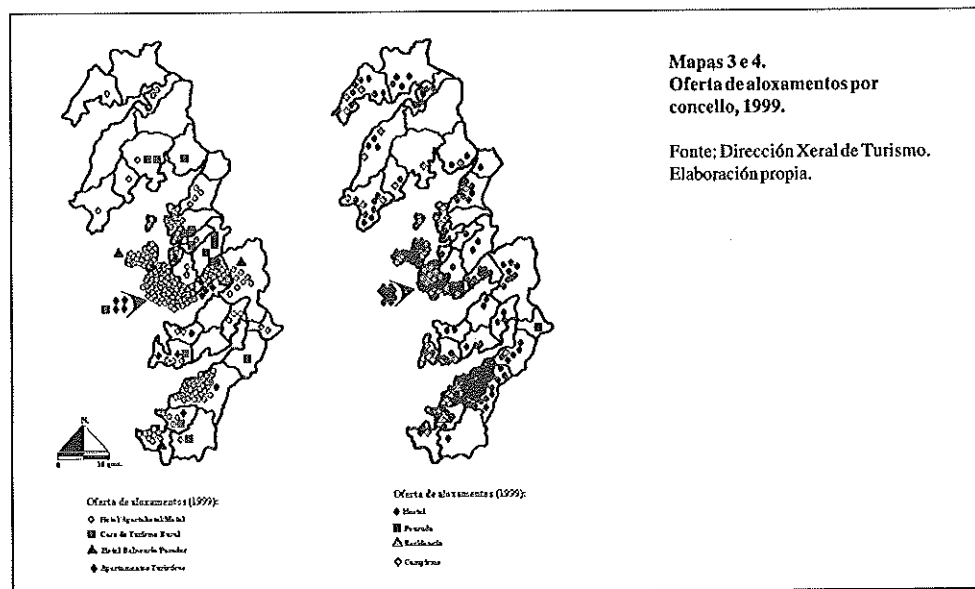
Fonte: IGE (1999) *Estatística de edificación e vivenda 1996*.

Polo que respecta á oferta de aloxamento para un turismo itinerante, os nove municipios das Rías Baixas pertencentes á provincia da Coruña contabilizan un total de 37 establecementos hoteleiros e hosteleiros, que representan só un 11,59% dos da súa provincia. Mentres tanto, as comarcas das Rías Baixas de Pontevedra concentran o 81,81% da súa provincia e o 34,95% de Galicia. Só o concello de Sanxenxo, cuns 3.038 cuartos, supera os disponibles en toda a provincia de Ourense (2.524) e achégase á de Lugo (3.241), representando o 24,57% de tódalos cuartos en hoteis e hostais de Pontevedra.

A contabilización duns 76 hoteis e 30 hostais neste concello de só 16.034 habitantes no 1996, máis do dobre da oferta atopada en cidades como Vigo e Pontevedra, expresa a funcionalidade turística de Sanxenxo que chega ata triplicar a súa poboación durante os meses estivais. Xunto a este, O Grove delimita un sector turístico de continuidade que, como complemento á oferta de Sanxenxo, conforma o primeiro foco turístico das Rías Baixas. Ademais, no Grove atópase un dos tres hoteis de cinco estrelas existentes en Galicia, o Hotel-Balneario de A Toxa.

Situado a unha importante distancia deste sector, os términos costeiros do Val Miñor (Nigrán e Baiona) configuran un modelo turístico similar para a ría de Vigo. As actividades propias destes centros tradicionais do turismo galego, xa cun importante esplendor nos anos 1920 (Novo, 1998), fortalécense como espazo periurbano de Vigo, polo que están entre os concellos máis dinámicos demográfica e economicamente de Galicia. Mentres Baiona posúe a mellor oferta hoteleira, incluso coa existencia dun Parador Nacional (ó igual que sucedía co hotel en A Toxa para o outro sector), Nigrán serve de complemento proporcionando sobre todo unha densa rede de apartamentos e chalés para o aluguer no verán xunto ás máis importantes praias do sur da ría de Vigo. Por outra parte, amais da importante oferta de aloxamentos nalgúns municipios costeiros do Morrazo (Cangas), O Barbanza (Ribeira) así como en Poio, que actúa como núcleo de unión entre Pontevedra e o foco principal de Sanxenxo-O Grove, debemos voltar a insistir sobre o desenvolvemento que está adquirindo a vila de Muros que se está a converter no principal núcleo turístico do sector norte das Rías Baixas.

En xeral para todo este espazo do suroeste de Galicia domina o minifundismo da oferta hoteleira, xa que a relación prazas-establecementos invírtese a favor destes, é dicir, é maior o número de industrias có de prazas, xa que habitualmente se trata de pequenas explotacións familiares herdeiras do veraneo histórico.

A falsa imaxe de unidade turística para este territorio e a tendencia á concentración hoteleira nuns poucos núcleos reafirmase cando se analizan os aloxamentos extrahoteleiros e de turismo rural. En realidade, estamos ante un dos territorios de Galicia con menor desenvolvemento do turismo rural debido fundamentalmente a esa tipoloxía dominante de sol e praia. Se ben esta nova forma de turismo de tranquilo descanso en contacto coa natureza e co mundo rural podería contribuír, por un lado, a reducir os problemas de estacionalidade nos municipios litorais máis especializados e, por outro, a introducir esta tipoloxía como actividade económica complementaria para os espazos máis rurais e cunha orientación turística aínda moi reducida na actualidade, como sucede sobre todo nalgúns das comarcas do Salnés e O Barbanza, a presenza de establecementos rurais redúcese a unicamente 14 casas, cunha localización preferente nos términos máis interiores e rurais do Salnés. Da mesma maneira, a modalidade de aloxamento en campismo volta a concentrarse nos centros turísticos máis tradicionais, polo que veñen máis a diversificar a oferta destes focos principais (Sanxenxo, Cangas, Vilanova de Arousa...) que a ofrecer novos recursos e posibilidades de desenvolvemento turístico a concellos fóra dos circuitos e áreas máis saturadas deste turismo estival heliotrópico.

A terciarización da sociedade e outros indicadores de ocupación

Son abundantes os traballos que estudaron os cambios operados na distribución da poboación activa ocupada polos tres sectores de actividade clásicos nalgunha destas comarcas (Somoza, 1998; Patiño, 1997). As tendencias apuntan cara un claro dominio do terciario, debido tanto ó emprego xenerado polo turismo como polas consecuencias derivadas da periurbanización nalgúns destes espazos, pero sen abandonar unha actividade agraria e pesqueira aínda de gran peso económico e laboral. Non obstante, tal e como poidemos comprobar á hora da análise dos anteriores indicadores, os contrastes espaciais deixan constancia da diferente funcionalidade turística de todo este territorio. Na seguinte táboa podemos observar os contrastes sociolaborais entre dous concellos de explotación turística intensiva (Sanxenxo e Nigrán) e outros dous localizados fóra dos focos tradicionais e que aínda non lograron rentabilizar as posibilidades recreativas e de ocio das Rías Baixas.

Táboa 2. Distribución da poboación activa ocupada por sectores de actividade, 1991-1996.

		Primario	Secundario	Terciario
Sanxenxo	1991	18,79%	43,72%	33,07%
	1996	18,70%	34,08%	47,20%
Nigrán	1991	4,44%	50,35%	45,24%
	1996	8,67%	38,23%	53,09%
Meaño	1991	38,30%	40,51%	21,17%
	1996	19,27%	41,73%	38,99%
Meis	1991	35,01%	42,28%	22,36%
	1996	21,20%	45,36%	33,42%

Fonte: IGE. Censo de Poboación e Vivendas 1991 e Padrón Municipal de Habitantes 1996.

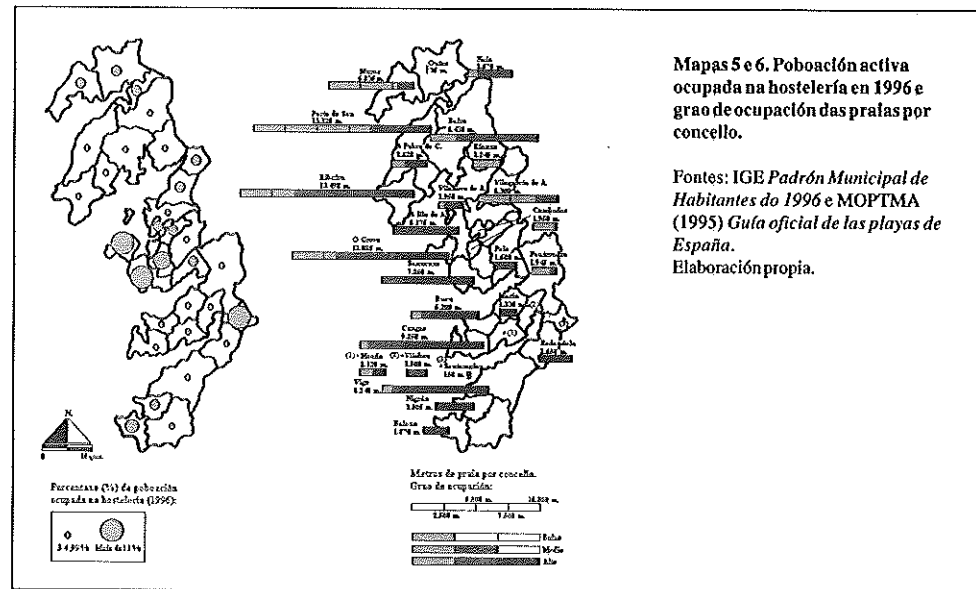

Sen embargo, e aínda cando o emprego directo e indirecto xenerado pola actividade turística se expresa en diferentes ámbitos económicos, as consecuencias sobre determinadas ocupacións manifesta o seu nivel de desenvolvemento. Así, a través da distribución porcentual da poboación ocupada na hostelería cartografiamos a intensidade dun emprego directamente relacionado coa oferta de establecementos adicados ó turismo. O mapa adxunto delimita, unha vez máis, a área O Grove-Sanxenxo como a que adquire maior grao de intensidade nesta actividade, seguida a unha importante distancia dos municipios que integran O Val Miñor, algúns do Salnés e os da parte norte da ría de Muros e Noia. A elevada porcentaxe de empregados na hostelería en Soutomaior, ó fondo da ría de Pontevedra, explícase non tanto pola potencialidade desta actividade no seu concello, senón pola atracción do emprego xenerado pola cidade de Vigo.

Por último, outra variable de grande utilidade para avaliar o grao de desenvolvemento turístico dun territorio refírese á análise dos índices de ocupación hoteleira e extrahoteleira. O número de pernoctacións, de viaxeiros ou do nivel de ocupación non se presenta oficialmente por municipios, o cal introduce unha importante dificultade á hora de estudiala ocupación a pequena escala. Aínda así, introducimos un novo indicador para o estudo desta variable que, se ben non ten obrigatoriedade por estar relacionada unicamente co turismo, si mantén unha estreita relación de causa-efecto, sobre todo nun territorio dunha tipoloxía dominante de sol e praia. Referímonos ó grao de ocupación das praias de cada un dos términos das Rías Baixas, baseándonos para isto nos datos proporcionados pola *Dirección General de Costas do Ministerio de Obras Públicas, Transporte y Medio Ambiente* sobre cada un dos areais galegos. No seu conxunto e segundo datos de 1995, os 124,234 km de areal das nosas rías manteñen uns niveis de ocupación media aínda que moi contrastados por espazos, consecuencia do diferente nivel de función turística do noso litoral.

Segundo a clasificación aplicada polo MOPTMA para cada praia, segundo sexa a súa ocupación alta, media ou baixa, relacionamos os metros de areal e o seu correspondente grao de ocupación co total de metros de praia de cada concello. O resultado é a proporción de metros de praia do término con ocupación alta, media ou baixa. Este sistema permítenos comproba-la atracción e o nivel de saturación dun espazo que ten na praia un dos seus recursos de reclamo turístico máis importante. A representación cartográfica destes datos delimitáanos tres tipos de espazos. O primeiro deles exténdese dende Outes a Cambados, é dicir, as rías de Muros-Noia e Arousa, que se caracteriza por posuír algúns dos areais máis extensos pero con aínda un escaso nivel de ocupación. E aquí van coincidir os novos espazos turísticos da ría de Muros-Noia, en pleno desenvolvemento, co tradicional foco de Vilagarcía, de grande importancia ó longo de todo este século sobre todo por ser pioneiro na implantación de casas de baños e polo embarque de grandes transatlánticos no seu porto, pero que pasou a converterse nun centro secundario na actualidade (Novo, 1998). En segundo lugar, a ría de Pontevedra, dende O Grove ata Marín e Bueu, presenta os maiores índices de saturación nas súas praias, o que vén a confirmar unha tipoloxía e toda unha área (Portonovo-Sanxenxo e O Grove) que ten na produción de espazos de ocio a súa función económica predominante. Por último, a ría de Vigo mantén elevados índices de ocupación que se deben, practicamente por igual, á súa importancia como centro turístico e á elevada densidade de

poboación de todo este espacio que forma parte da aglomeración urbana de Vigo. Isto explica a importante ocupación nas praias do Val Miñor, que chega ata o 100% nas de Nigrán.

Tipoloxía turística do Val Miñor

Cara a unha clasificación de espazos turísticos nas Rías Baixas

Os tipos de paisaxes xurdidas en determinados sectores do litoral das Rías Baixas, consecuencia da primacía do turismo como elemento de ordenación do territorio, efectivo sobre todo dende 1970, conviven cun amplo espacio no que un baixo desenvolvemento turístico tivo unha reducida impronta territorial. A concentración nuns poucos núcleos e a saturación á que está chegando a súa explotación por mor dunha deficiente política de planeamento urbanístico (tipo Sanxenxo, Nigrán e Baiona), é a consecuencia duns modelos de marketing turístico e de desenvolvemento urbanístico similar ó experimentado no Mediterráneo español dende a década de 1960-1970. En definitiva, as transformacións demográficas e as rexistradas nas actividades productivas, que propiciaron un incremento da presión polos distintos usos do solo, a distinta oferta de aloxamentos, as diferentes potencialidades de desenvolvemento de actividades de ocio e o consecuente diferente nivel de función turística de cada concello, permítenos clasificar todo este territorio das Rías Baixas en sete espazos turísticos fundamentais; un deles cunha tipoloxía particular para os tres concellos que forman o Val Miñor. Todo isto, a súa vez, é causa de importantes discontinuidades dende o punto de vista funcional e dos usos do solo en todas estas comarcas litorais.

1. O primeiro foco turístico litoral de Galicia: a área Sanxenxo-O Grove. Estamos ante o principal centro de atracción turístico de sol e praia de Galicia. A maior e máis variada oferta de aloxamentos da Comunidade Autónoma permite a convivencia de numerosos campings co único hotel de cinco estrelas con campo de golf existente en Galicia, así como unha

extensa rede de apartamentos e casas de aluguer. Os seus visitantes proveñen sobre todo da Comunidade Autónoma (Pontevedra e Ourense) e de Madrid, aínda que nos últimos anos estase a detectar unha importante afluencia de turistas portugueses de elevado nivel adquisitivo. Combínase o desenvolvemento dun sector con grande tradición turística, exemplificado pola Illa e o complexo de A Toxa, a proliferación de modelos de crecemento propios do Mediterráneo español dos anos setenta (Sanxenxo), con antigos núcleos pesqueiros que aínda manteñen parcialmente a súa primitiva fisionomía, aínda que están en plena transformación por esta nova e máis rendible actividade (Portonovo e O Grove). As potencialidades dunha área fortemente especializada e profesionalizada, que se atopa inmersa nunha etapa de continuo crecemento no número de visitantes, conviven con importantes debilidades que poden chegar a hipotecar o seu propio desenvolvemento. Referímonos ós coñecidos problemas de monofuncionalidade e estacionalidade, que converten a algúns destes núcleos en moi dependentes do turismo estival, e á especulación urbanística e ás constantes agresións naturais e paisaxísticas.

2. O principal espacio periurbano litoral e turístico de Vigo: O Val Miñor (Baiona, Nigrán e Gondomar). Cunha menor especialización turística có anterior, estamos ante un foco turístico tradicional moi importante ó longo de todo este século (Baiona e Praia América) que, como espacio periurbano de Vigo, combina unha forte presenza de visitantes na época estival (sol e praia) cun crecemento poboacional e urbanístico (barrios residenciais con chalés, rehabilitación de vivendas tradicionais...) consecuencia da influencia de Vigo. Aínda cunha oferta de aloxamentos inferior a Sanxenxo-O Grove, posúe un destacado número de hoteis, hostais, campings e, sobre todo, vivendas para o aluguer estival. Modalidade de aloxamento que xa fora moi desenvolvido na primeira metade deste século (Novo; 1998). Pero entre todos estes sobresaie o Parador Nacional Conde de Gondomar, cercano ó cal atópase o Clube de Iates Monterreal de Baiona, o máis prestixioso de Galicia. Se ben os maiores continxentes de turistas estranxeiros se dirixen primordialmente a estes establecementos de primeira categoría, os visitantes proveñen de toda España, aínda que, unha vez máis, os madrileños son os máis abundantes, seguidos dos procedentes de Catalunya e Euskadi. Como tamén sucede no anterior caso, as potencialidades deste espacio atópanse ameazadas por unha planificación urbanística moi deficiente que está chegando a arruinar entornos naturais de grande valor paisaxístico (marismas do río Miñor en A Ramallosa, dunas de Praia América e Panxón...), antigos núcleos pesqueiros tradicionais (Panxón) e destacados cascos históricos agora xa protexidos normativamente (Baiona). Pola súa parte, o concello de Gondomar está a adquirir progresivamente unha maior importancia, tanto como espacio periurbano como por ver aumentada a súa oferta de vivendas de aluguer estival a máis baixo prezo cás atopadas nos seus veciños municipios litorais.

A toda esta débil planificación urbana engádese un incumprimento en ocasións sistemático da normativa superior, como sucede coa *Ley de Costas*. As múltiples edificacións no Monte Lourido, Monteferro ou na rasa mariña na que se sitúa a estrada que se dirixe dende Baiona a A Guarda, na mesma ladeira de A Grova, son exemplos máis que significativos. Toda esta permisividade urbanística facilita a construción de vivendas por case todo o territorio, antes só no litoral, agora tamén no rural e interior, que converten sobre todo a Nigrán e

Baiona en espazos saturados con escasas reservas de solo non urbanizable e de protección. Ata a actualidade os distintos gobernos municipais responden cunha nula conciencia protectora do medio natural e patrimonial, reducíndose as súas actuacións a facilitar a saída de solo ó mercado, baseándose na equivocada idea liberal de ser esta a principal medida para propiciá-lo desenvolvemento. Se ben é algo común a unha grande parte da Galicia, sobre todo litoral, a asunción de modelos xa caducos e totalmente superados noutros territorios con maior experiencia na explotación dos seus recursos turísticos, parece ser a solución máis perseguida pola maioría dos responsables municipais do Val Miñor que, máis que aproveitar-se das sinerxías e dos fenómenos de desconxestión xenerados dende Vigo, reducen as súas actuacións a apoiar un crecemento urbanístico desmesurado.

3. O crecemento turístico recente en O Morrazo (Cangas, Moaña, Bueu e Marín). A pesar de ser recente a súa incorporación como importante foco turístico de Galicia, asociado plenamente á tipoloxía de sol e praia e ós espazos urbanos máis cercanos (Vigo e Pontevedra), durante anos foi visitado polos habitantes de Vigo pola súa cercanía e atractivos paisaxísticos. A súa función turística débese basicamente á súa inclusión no espazo periurbano de Vigo e, incluso, ós movementos pendulares de habitantes das comarcas cercanas que se desprazan ás praias destes concellos. As transformacións espaciais e a fisionomía dos núcleos son unha consecuencia fundamental dos procesos de rururbanización xenerados dende a cidade de Vigo e, para o caso de Marín, da de Pontevedra, máis que por unha función turística importante exemplificada a través dunha pequena oferta de aloxamentos turísticos.

4. Un modelo de desenvolvemento turístico en transformación: a comarca do Salnés. Este territorio, capitalizado por Vilagarcía de Arousa, foi un dos principais polos de atracción turística de Galicia na segunda metade do século pasado, cando Vilagarcía era unha das vilas galegas, xunto a Baiona, Vigo e A Coruña, que puxeron en funcionamento casas de baños de augas mariñas para o desfrute dos visitantes. Na actualidade, aínda mantendo unha importante presenza no panorama turístico galego, non logra revitalizar o seu antigo esplendor. Teñamos en conta que xa a principios do actual século neste núcleo acometéronse importantes obras de infraestrutura urbanística nas súas praias para a explotación dun incipiente turismo con visita á praia como valor terapéutico (Novo; 1998). Hoxe en día trátase dun turismo de procedencia case exclusivamente estatal, con períodos curtos de visita para a súa escasa oferta hoteleira, onde se combina a praia, as visitas histórico-culturais (Cambados) e gastronómicas e, dende hai uns poucos anos, unha nova tipoloxía: o turismo rural. Sen lugar a dúbidas estamos ante o espazo das Rías Baixas que mellor está a aproveitar-las potencialidades paisaxísticas e naturais dunha boa parte da súa comarca, fundamentalmente os lugares situados máis ó leste, é dicir, os máis alonxados dos principais areais. Non esquezamos que nos atopamos na mesma terra do Albariño, de grande importancia tanto por si so como polos aspectos culturais e etnográficos que leva aparelada a tradicional explotación destas vides.

5. Un novo turismo residencial sen abandono das actividades primarias tradicionais: o territorio das Rías Baixas coruñesas. Con moitas décadas de retraso con respecto á intensificación turística de determinados municipios do sur de Galicia xa sinalados, a parte norte da ría de Arousa e a de Muros-Noia incorporáronse tardiamente a esta nova actividade económica. A explotación dun turismo fundamentalmente de sol e praia é unha ocupación comple-

mentaría para a economía dunhas poboacións aínda moi dependentes da pesca e marisqueo. A recepción dun menor número de visitantes e a escasa tradición turística púxose de manifesto na análise da súa escasa oferta de aloxamentos. Non obstante, este aproveitamento máis extensivo, con baixos niveis de ocupación e escasa profesionalización, convértese no seu maior atractivo. Ó número cada vez máis destacable de turistas de toda España, fundamentalmente da Meseta, e do resto da Galicia urbana, engádense uns cada vez máis habituais visitantes procedentes de centro-Europa, sobre todo alemáns na busca de espazos litorais e rurais pouco masificados. Aínda así, as enormes potencialidades naturais (Parque Natural de Corrubedo), histórico-artísticas (Muros, Noia...), gastronómicas, etc. poden entrar en conflito coa aplicación de modelos de sol e praia pouco diversificados, imitando experiencias doutros núcleos do sur de Galicia que, ante a falta de planificación turística, propiciaron graves problemas para o desenvolvemento destas áreas litorais: a especulación urbanística, a estacionalidade, a superespecialización...

6. As potencialidades do turismo urbano: Vigo e Pontevedra. As dúas principais cidades de todo este espazo son, dende principios de século, destinos turísticos de primeira orde en todo o país, aínda con contrastes bastante significativos. Os areais e o excelente porto da primeira contribuíron a que se convertese en escala de importantes liñas de cruceiros turísticos e en destino do turismo interior, primeiro para asistir á súa casa de baños e, dende hai unhas décadas, como turismo de sol e praia. Así mesmo, a importancia dunha cidade industrial e economicamente activa que capitaliza unha aglomeración urbana de máis de 500.000 habitantes inflúe na súa importancia como centro de negocios. Pola súa parte, Pontevedra ten no seu casco histórico de estrutura e orixe medieval o seu centro de atracción máis significativo. En ambos casos, e a diferenza do sucedido na maior parte dos outros espazos turísticos, este turismo urbano decántase por estancias reducidas e con aloxamentos en hoteis e hostais de diferente categoría.

7. O resto dun territorio pouco coñecido: os concellos do interior e os espazos rurais cunha débil liña de costa. Para o final deixamos a toda una serie de términos cunha función turística moi reducida e que nin tan siquiera logran completar a oferta en aloxamentos e recursos doutros veciños máis intensamente explotados, aínda que, nalgúns casos, poidan chegar a ser unha extensión dos mesmos. Referímonos a concellos como Soutomaior, Outes, Redondela, Vilaboa... difíciles de encadrar en calquera destas tipoloxías e que escasamente se dinamizan por lograr introducir novos sistemas para a explotación dos seus recursos naturais e culturais.

BIBLIOGRAFÍA

- DIRECCIÓN XERAL DE TURISMO e INSTITUTO GALEGO DE ESTATÍSTICA (IGE). (1999): *Enquisa continua de ocupación hoteleira de Galicia. Decembro 1998*. Xunta de Galicia, Santiago de Compostela.
- FORMIGO COUCEIRO, J. e SANTOS SOLLA, X.M. (1998): "Pasado, presente e futuro do turismo en Ourense". *Ourense. Sociedade e Territorio*, capítulo 8, Lois González e Somoza Medina (coords.), pp. 193-219.
- GONZÁLEZ PÉREZ, J.M. (1999): "El desigual desarrollo del fenómeno turístico en el primer espacio con tradición vacacional en Galicia: las Rías Baixas". *El Territorio y su Imagen (XVI Congreso de Geógrafos Españoles)*, volumen I, pp. 527-540.
- IGE (1998): *Padrón Municipal de Habitantes do 1996*. Xunta de Galicia, Santiago de Compostela.
- IGE (1999): *Estatística de edificación e vivenda 1996*. Xunta de Galicia, Santiago de Compostela.
- LOIS GONZÁLEZ, R.C. (1993): "Problemas para a delimitación dos espazos urbanos e rurais". *Concepcións espaciais e estratexias territoriais na historia de Galicia*, Asociación Galega de Historiadores, pp. 201-221.
- MOPTMA (1995): *Guía oficial de playas de España*. Tomo II: *Las playas gallegas del Atlántico. A Coruña y Pontevedra*. Centro de Publicaciones del MOPTMA, Madrid.
- NOVO MALVÁREZ, M. (1998): *Aproximación ó estudio histórico das vilas con tradición turística en Galicia*. Dirección Xeral de Turismo, Xunta de Galicia, inédito.
- PAZO LABRADOR, A.J. (1994): *La trama de los asentamientos rurales en las Rías Bajas gallegas*. Servicio de Publicacións da Deputación Provincial de Pontevedra, Pontevedra.
- SÁNCHEZ AGUILERA, D. y MAJORAL, R. (1997): "Contrastes y discontinuidades en el litoral catalán". *Dinámica litoral-Interior (Actas XV Congreso de Geógrafos Españoles)*, volumen I, pp. 541-550.
- SOMOZA MEDINA, J. (1997): "Cambios provocados por el turismo en el área Portonovo-Sanxenxo (1956-1995)". *Dinámica litoral-Interior (Actas XV Congreso de Geógrafos Españoles)*, volumen I, pp. 551-561.
- TORRES LUNA, M^ªP. de e LOIS GONZÁLEZ, R.C. (1995) *Las periferias urbanas de Galicia*. Anales de Geografía de la Universidad Complutense, número 15, Servicio de Publicaciones, Universidad Complutense, Madrid, pp. 435-444.
- TORRES LUNA, M^ªP. de e LOIS GONZÁLEZ, R.C. (1995) *Claves para la interpretación del mundo urbano gallego*. Anales de Geografía de la Universidad Complutense, número 15, Servicio de Publicaciones, Universidad Complutense, Madrid, pp. 731-740.
- VERA REBOLLO, J.F. (1987): *Turismo y urbanización en el litoral alicantino*. Instituto de Estudios "Juan Gil-Albert", Diputación Provincial de Alicante, Alicante.